بە گەر لەگەڵت نەبم.. بە دژ و دومنم دەزانیت..؟! ... رەزا شوان

هەر مرۆڤێک کە لەدایک دەبێت، بە رەمەکی و زگماکی بە کۆمەڵێک خەسڵەت و جیاوازی تایبەتییەوە لە دایک دەبێت، کە هەندێ لەم خەسڵەتانە بۆماوەیین. جیوازی
لە جەستە و رووخساردا، لە رەنگ و دەنگدا، لە هۆش و بیر و زەین و زیرەکیدا.
جیاوازی و هەماهەنگی، مایەی خێر و خۆشی و خۆشەویستییە، هۆیەکی داهێنان و گەشەکردن و پێشکەوتنە. نەک مایەی ناخۆشی و شەڕ یەکترقبووڵنەکردن و دواکەوتن.
کەواتە جیاوازی لە نێوان مرۆڤدا دیاردەیەکی سروشتییە، جیاوازی لە بیرۆڕا و باوەڕ و بۆچووندا. جیاوازی و فرە را و بیرۆکە و بۆچوون، پاڵنەر و هاندەری مرۆڤن بەرەو چارەسەرکردنی گرفت و کێشەکان.
هەریەکە لە ئێمە، بیر و بیرۆکە و هۆش و را و بۆچوون و روانینی خۆمان هەیە. هەرچەند رێکیش بکەوین، بەڵام گرانە کە بتوانین هۆش و بیرمان یەکبخەین.
گەر یەکێک بە پێچەوانەی راو و بیرۆکە و بۆچوونەکانی من بێت.. ئەوە ناگەیەنێت کە ئەو کەسە رقی لێمە و دژایەتیم دەکات و ئیرەییم پێدەبات. یان بە پێچەوانەوە. لەوانەیە ئەو کەسە دەرگایەیەک یا زیاترم لێبکاتەوە، کە بە بیر و بە خەیاڵی مندا نەهاتوون و پێیم پێ نەبردوون.. بیر و بۆچوونەکانی زیاتر سوودم پێببەخشن.
وەکوو چۆن پەنجەکانی دەستمان وەکوو یەکنین، مرۆڤەکانیش لە بیر و بۆچوون و رۆشنبیری و رەوشت و رەفتار و ئاستی ئەدەبی و زانست و زانیاری وەکوو یەکنین.
تەنانەت لە نێوان رۆشنبیرەکانیشدا جیاوازی هەیە.. هەمان را و بۆچوونیان نییە.
پێویستە دان بەم راستییەشدا بنێین، کە کەسمان لە سکی دایکماندا فێرنەبووینە.
پێویستییەکانی ژیان ناچارمان دەکەن، کە لەگەڵ هەموو جۆرە کەسێتییەکدا، بە شێوازێکی دروست و دیپلۆماسییانەی

سەرکەوتوو، ڕەفتاربکەین و بگونجێین. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت، کە لە گەڵیاندا ڕێکبکەوین و هاوڕابین لەگەڵیاندا. هەندێ جار هاوڕادەبین و ڕێکدەکەوین.. هەندێ جاریش ڕێکناکەوین و هاوڕانابین و را و بۆچوونەکانمان لە یەکەوە دوورن و دوو ئاراستەی جیاوازمان دەبێت.. بەڵام ئەوەی پێویستە کە هەردوو لامان پەیبەندی بین، ڕێزگرتن لە را و لە بۆچوونەکانی یەکتری و لە قبووڵکردنی یەکتری و باوەڕبوون و دانان بە رای جیاوازدا.. کە نابێت کە را و بۆچوونەکانی من راست و دروستن و ئەوانەی ئەوە هەڵەن.. یا بە پێچەوانەوە، دەشێ من هەڵەبم و را و بۆچوونەکانی ئەوە راستبن و باوەڕیان پێبکەم و هەڵەکانم راست بکەمەوە.. پێویستیشە بە رووییەکی گەش و خۆشەوە، بە هێمنی و شێنەیی دیالۆگ و گفتوگۆ بکەین و بە شێوازێکی ئەدەبی ڕەخنە بگرین و بە زمانی گوڵ را و جیاوازییەکانمان دەربخەین. خۆ ئەگەر هاوڕا و هاوبۆچوونیش نەبین و ڕێنەکەوتین و نەگەیشتین بە ئەنجامێک، پێویستە بە رووحێکی وەرزشییەوە دەست بخەینە ناودەست و ڕێز لە را و بۆچوونە جیاوازەکانمان بگرین و یەکتری قبووڵ بکەین.. پێویستە ئەم چەمک و لۆژیکە بە کرداری جێبەجی بکەین.. ژیان زۆر لەوە گەورەترە، کە بە قین و مشتومڕ و شەڕ و ناخۆشی و ناتەبایی و دڵشکاندن و هەستبریندارکردن و لێکدابڕان و توانج و پلاری ناشیرین بەسەربەرین.. پێویستە هەردەم بە دوای ئەو لۆژیکەدا بگەڕێین کە کۆمان دەکاتەوە.. نەک ئەوەی کە لێکمان دەکات.

(گاندی) دەڵێت:"جیاوازی لە بیروڕادا، نابێت دوژمنایەتی لێبکەوێتەوە.. گەر وابوایە من و ژنەکەم دەبووین بە سەرسەختترین دوژمنی یەکتری"
من ئازادم.. مۆک و کۆیلەی کەس نیم.. ملکەچی هیچ ئایدیۆلۆژیایەکی حیزبی نیم، تا ناچاری بیر و باوەڕ و پرۆگرامێکی سنووردارم.. مافی خۆمە کە بە ئەوپەڕی ئازادی و راشکاوییەوە گوزارشت لە را و لە بیرەکە و لە بۆچوونەکانی ناخم بکەم.. بڕیاری پێویست و دروست بدەم.. هەرکەسێکیش بیەوێت را و بۆچوونەکانی خۆی بەسەرما بسەپێنێت ڕەتی دەکەمەوە.. بەڵام لە هەمان کاتیشدا سنووری ئازادی کەسیش نابەزێنم.. را و بیرەکە و بۆچوونەکانی خۆشم بەسەر کەسدا ناسەپێنم. ڕێز لە رای جیاواز و لە ڕەخنەی بەجێ دەگرم.. سوودیش لە هەر را و بیرەکە و بۆچوونێکی جیاوازی کەسانی تر وەردەگرم.. بە ڕەشیش ناڵێم سپییە و بە تاڵیش ناڵێم

شیرینە.
بیر و باوەڕ و بیرۆکە و بۆچوونیش دەقی نەگۆڕ و پیرۆزنین، تا شایەنی گۆڕان و دەستکاری و رەخنە نەبن.. راستییەکی هاشاهەڵنەگرە کە مرۆڤ لە هەموو شتێکدا کامڵ و پەرفێکت نییە.. دیارە کە هەموومان کەموکوڕیمان هەیە و هەڵەش دەکەین.
بە بێ گشتیکردن و خووپێوەگرتن بە پرەنسیپی یەکتری قبووڵکردن و رێزگرتن لە را و بیرۆکە و بۆچوونی جیاواز، پیویستیمان بە فێربوون و خوێندنی ئەدەبی جیاواز هەیە.. پێویستە ئەم بابەتە بخرێتە پرۆگرامەکانی خوێندنی قوتابخانەکانی بنەڕەتی و ئامادەیی و زانکۆکانەوە.. منداڵەکانمان، گەنجە کوڕ و کچەکانمان، بە شێوەیەکی پەروەردەیی و کرداری لەسەر ئەم پرەنسیپە گرنگە رابهێنین.. تا ببێت بە خوویەکی پەسەند و جوانیان.. چونکە دەقگرتن بەم پرەنسیپەوە، رەنگدانەوەیەکی ئەرێنیی دەروونی و رەفتاریی لە ژیانی تاکەکانی ئەمڕۆ و داهاتوودا دەبێت. کۆمەڵگایەکی تەبا
و بەختەوەر، بەری پەروەردەکردنێکی دروست و ئاراستەکردنێکی راستی تاکەکانیەتی. کە یەکتری قبووڵدەکەن و بڕوایان بە فرە را و بۆچوونی جیاواز هەیە.
بە داخەوە، لە ئەمڕۆدا کەسانێک بە هەر رێگایەکەوە بێت، دەیانەوێت خۆیان بسەپێنن و را و بیرۆکە و باوەڕ و بۆچوونەکانی خۆیان بەسەر کاسانی تردا بسەپێنن.. کەچی گوێ بە را و بۆچوون و رەخنەکانی کەسانی ترن ناگرن و رەتیان دەکەنەوە.. ئەمانە لەگەڵ ئەو لۆژیکەدان:”یا لەگەڵم بە.. یان دژم بە” بێگومان ئەمە چەمک و لۆژیکێکی هەڵەیە و زیانێکی زۆری لێدەکەوێتەوە. چونکە تووشبووانی ئەم نەخۆشییە کوشندەیە، لە خۆبایی و توندڕەو و دەمارگیر و کەلەڕەق و خۆپەرستن و کەس نەویستن، تەنها و تەنها را و باوەڕ و بۆچوونەکانی خۆیان بە راست دەزانن، بەرەگەی دیالۆگ و گفتوگۆ و رەخنە ناگرن.. را و بیرۆکە و بۆچوونە جیاوازەکانی کەسانی تر قبووڵناکەن، گەر بشزانن هەڵە و ناراستیشن، هەر سوورن لەسەر هەڵەکانیان. وەکوو ئەم چیرۆکە وایە:
“دوو کەس بە رێگایەکدا دەڕۆن.. لە دوورەوە شتێکی رەشیان بینی.. کەسی یەکەم دەڵێت: ئەوە قەلەڕەشە.. کەسی دووەم دەڵێت: نەخێر ئەوە بزنێکی رەشە.. کە لە شتە رەشەکە نزیک دەبنەوە.. قەلەڕەش بوو.. بە بەرچاویانەوە هەڵفڕی.. یەکەم وتی: نەموت قەلەڕەشە.. دووەم وتی: بشفڕێت هەر بزنە..”
بەڵی ئەمە کەلەڕەقی و سووربوونێکی کوێرانەیە، لەسەر رایەکی

ناڕاست و هەڵەن. ئەم کەسانە هەندێ لەخۆبایی و کەلەڕەقن. ڕەنگە ئەفلاتوون و سوکراتیش بە شاگردی خۆیان نەزانن.. گەر کەسانێکی تر بە رایەکی جیاواز و بە بەڵگەشەوە راستییەکانیان بە بسەلمێنن، ئەوان ڕەتی دەکەنەوە و هەر بڕواکان و بڕیارەکانی خۆیان بە راست دەزانن.. بەڵکوو ئەو را جیاواز و ڕەخنەگرانە دەخەنە لیستی ناحەزەکانیان و بە دەیان وشەی ناشایستە دەخەنە پاڵیان، وەکوو: رقیان لەمانە، دژمانن، ئیرەییمان پێدەبەن، هیچ لەبارن، نەخوێندەوارن، تێناگەن، هیچوپووچن، چەنەبازن، خۆدەرخەرن...هتد.

بە برایانی بەڕێزمان، بە رقیان لەتانە و بە دژ و دوژمنیان دەزانن؟هەر لەبەر ئەوەی کە ئەوان هاوڕا و هاوبۆچوونتان نین و بیر و ڕاو و بۆچوونی جیاوازی تریان هەیە؟ بە ئەو وشە ناشیرینانە دەدەنە پاڵیان؟ بە هەمیشە خۆتان بە تەواو و راست و زانا دەزانن و ئەوان و کەسانێکی تر بە نەزان و ناتەواو و ناڕاست دەزانن.. بە بە چاوێکی کەمتر لە کەسانی تر دەڕوانن..؟!
شاعیری سودانی محەمەد میفتاح فەیتووری دەڵێت:
ئەی برام، رووی خۆتم لێوەرمەگێڕە
نە من خەڵووزم و نە توش زەیت
هەر یەک مانەگە لەسەر ئەمە و
لەسەر کونج و دیواری هەیەش هەڵدەدات
بە تووشبووانی ئەم پەتایە دەڵێین.. تا زووە چارەسەری خۆتان بکەن و بە خۆتاندا بچنەوە. ئەگینا ئەم نەخۆشییە تووشی گەلێ نەخۆشیی ترتان دەکات وەکوو:
نێرگزی، لەخۆبایی، ڕەشبینی، لە هەمووی کوشندەتر تووشی ئەنفلۆنزای خۆبەزل زان دەبن.. ئەم نەخۆشییەش کوشندەیە و سەرتان دەخوات.
ئەم پەتایە تووشی گەلێ لە دەسەڵاتداران و سەرکردەکانیش بووە.. یەکێک لەوانەش ئەردۆگانی سەرۆک کۆماری تورکیای زیندانستانە.
هەر وەکوو، نووسەر و شرۆڤەکاری سیاسی تورکی (یاڤوز ئاجار) دەڵێت:" ئەردۆگان کار بەم قسەیە دەکات.. یا لەگەڵم بە.. یا دژم بە.. گەر دژمیت.. تۆ شایەنی ژیان نیت"
بۆیە لە سایەی ئەم سیاسەتە نالۆژیکییەی ئەردۆگان، تورکیا بووە بە زیندانستان.
ڕژێمی تورکیا هەموو میدیاکان و هۆکانی راگەیاندنەکانی قۆرخکردوون. میدیا و راگەیاندنی ئۆپۆزسیۆن لە تورکیادا قەدەغەن و بوونیان نییە.. ئەوانەی کە وتیان ئەردۆگان پێت خوار داناوە. لە بەندیخانەدا خۆیان بینییەوە و قورسترین

سزادراون.
شان تەکنەکان و تەشیەسەکان و بەرماوخەرەکانی دیکتاتەری فسفس پاڵەوانی گەلەبەگەلێیش سەدام حوسەین، دەیانووت:" گەر سەدام وتووبێتی.. واتە عێراق وتوویەتی" وەکوو ئەوەی کە قسەکانی سەدام دەقێکی یاسایی پیرۆزبێت. کەس بۆی نەبوو سەرپێچی بکات.. پەستی چەندین کەسیان گەیاندە دەبخانە، لەسەر ئەوەی وتیان وا نییە و فەرموودەکەی سەرۆک هەڵەیە.

بە داخەوە، کە تا ئەمڕۆش ڕەخنە لەلای ئێمە لەژێر تیغ دایە.. ڕەخنە و سەرنج و بۆچوونەکانیش بە هەڵسەنگاندنی و شرۆڤەکردن و شیکردنەوەی هەر بابەتێک،

ڕەخنەی بابەتییانە نین و بە پێی پێوەرەکان و بنەماکانی ڕەخنە نین. هەشتا ڕەخنە لای ئێمە نەبووە بە ئەکادیمی و پسپۆری و پیشەیی.. ئەمە بابەتێکی ترە.

گەر ڕەخنەگەر را و بیر و بۆچوونێکی جیاوازی هەبێت و لایەنە نەرێنی و لاوازەکانی هەر بابەتێک یا هەرکەس و لایەنێک دیاری بکات. گەر بە بەڵگەشەوە بیان سەلمێنێت، خاوەن بابەتەکە یا ئەو کەس و لایەنە، دەیخەنە لیستی ڕەشەوە و لە نەو کەوانەی دژ و ناحەزەکانی خۆیان دایدەنێن.. بەوەش تاوانباری دەکەن کە رقی لەیانە بەیە ڕەخنەی لێگرتوون. ئەمان دەیانەوێت بە شان و باڵیاندا هەڵبدات، نەشێت بەری چاوتان کلی پێوەیە.. ستایشی خۆیان و بابەتەکانیان بکات و (سەد لە سەد) یان بە دابنینت.

لە راستیدا، ڕەخنەی بەجێ، نەک ڕەخنەی رووخێنەر، هەوڵی راستکردنەوەی هەڵەکان و خاڵە لاوازەکانە.. ئاماژەدانیشە بە لایەنە جوان و ئەرێنییەکان، کە دەبێتە هاندەر بە باشتربوون و بە پێشکەوتن و بە داهێنان.. نووسەر و ڕۆشنبیری راستی دان بە هەڵەکانیدا دەنێت و سوود لە رای جیاواز و بۆچوونەکانی ڕەخنەگر وەردەگرێت.

بەڵام ئەوانەی کە هەموو را و بۆچوونێکی جیاواز ڕەتدەکەنەوە و دان بە هەڵەکانیاندا نانێن و بە هیچ کلۆجێک نووسینەکانیان بە شایەنی ڕەخنەلێگرتن نازانن، سوورن لەسەر بیروڕای خۆیان، مەبەستیشمان بیروڕا و بۆچوونە هەڵەکانیانن. ئەم کەسانە بە (دوگماتیکی: وشەیەکی یۆنانییە) ناودەبرێن. بە واتا هەش مەییو، یا ئەقلیەتێکی ڕەقی وەک بەرد.. کە نەرم بوونی نییە.. (کەسێتی دوگماتی) نکۆڵی لە راستییەکان دەکات. خۆی بە راسترین و زاناترین و هەڵمەندترین کەس دەزانێت.. بەو نالۆژیکەش کاردەکات:"یا لەگەڵە بە.. یا دژم بە" تەنات بوار بە میانڕەویش نادات.

لە کەتاییدا، دەمەوێت ئەوە بڵێم، کە لەم نووسینەمدا، مەبەستم لە کەسان و لایەنێکی دیاریکراو نییە.. پێویستە دانیش بەم راستییەدا بنێین، کە هەموومان هەڵەدەکەین. گرنگ ئەوەیە هەست بە هەڵەکانمان بکەین.. سوورنەبین لەسەر هەڵەکانمان.. هەوڵی راستکردنەوەیان بدەین و دووبارەین نەکەینەوە.. لەژیکی” یا لەگەڵم بە.. یا دژم بە” رەتبکەینەوە.. وا نەزانین ئەوانەی هاوڕاا و هاوبۆچوونمان نین.. دژ و دومنمانن.
ئەوەش بزانین کە توندڕەوی و دەمارگیری و کەلەڕەقی، هاوسەنگی مرۆق تێکدەدەن.
هاوڕێ و خۆشەویست و دەستانمان لە دوور دەخەنەوە، ئەم خەسڵەتانە ناپەسەندن و ناشیرینمان دەکەن و پایە و رێزی کەسایەتیمان دەننە خوارەوە. با بە سینگێکی فراوان و بە دڵێکی پاک و گەورەوە رەخنە بگرین و وەربگرین، دوور لە توانج و هەست بریندارکردنی یەکتری. با رێز لە را و لە بیر و بیرۆکە و لە بۆچوونە جیاوازەکانی یەکتری و کەسانی تر بگرین. با یەکتری قبوول بکەین و رێز بە یەکتری دابنێین.. با هاوڕێتی و دەستایەتی و پەیوەندییەکانی نێوانمان بە خۆشەویستی و دڵسۆزی ئاوبدەین و شیرینتریان بکەین.. با لە زمانی زبر دووربکەوینەوە و هەمیشە بە زمانی گوڵ بدوێین.. هەموو ئەمانە نهێنی و کلیلی هاوسەنگی و سەرکەوتنمانن لە ژیانماندا.
رەزا شوان
نەرویج: ١١/٨/٢٠١٩)